

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Takıyyüddin İbn Teymiyye ve
İktisadi GörüşleriAbdullah Kuluç¹

Öz

İbn Teymiyye'nin iktisadi görüşlerini ele alan bu çalışma onun hayatı, genel görüşleri, dönemin iktisadi koşulları ve iktisadi görüşleri şeklinde başlıklandırılarak oluşturulmuştur. Çalışma yapılırken mümkün olduğu kadar birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Para, faiz, narh uygulaması, îne, teverruk, iş bölümü, etkin piyasa ve toprak kiralınması gibi konulardaki görüşleri onun Hisbe, es- Siyasetü'ş Şerriyye ve Mecmû'u Fetâvâ adlı eserleri üzerinden ele alınmıştır. Çalışmada genellikle tasviri bir yöntem kullanılmış olup değerlendirme kısmında günümüz finansal konularıyla bağlantı kurulmuştur. İne ve teverruk konusunda ciddi eleştirilerde bulunan İbn Teymiyye yapılan işlemin sadece hukukî boyutuna bakmayıp aynı zamanda söz konusu işlemin sonucunu göz önünde bulundurarak faizde ortaya çıkan mafsedetlerin bu tür işlemlerde de var olduğunu belirtmiştir. Yöneticilerin para üzerinden ticaret yapmalarını ve metalist para döneminde paranın ayarını düşürecek işlemler yapmalarını sert bir şekilde eleştiren İbn Teymiyye bu tür uygulamaları zulüm olarak nitelemiştir. Onun bu şekildeki yaklaşımı, gereğinden fazla yapılan para emisyonunun enflasyonist baskı oluşturacağı şeklinde bir düşünce içerisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, İktisat Tarihi, İne, Teverruk, Faiz

JEL Sınıflandırması: B11, B31, E43

¹İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı ABD Yüksek Lisans Öğrencisi,
Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Araştırmacısı
abdullahkuluc@ogr.iu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1119-1060>

Atıf/Citation: Kuluç, A. (2021). Takıyyüddin İbn Teymiyye ve İktisadi Görüşleri, Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi, 1(1), s.37-50.

• Geliş/Received - 18.12.2020 • Kabul/Accepted - 5.03.2021

Abstract

This paper is about the economic views of Ibn Taymiyyah and consists of outlining his life and views and also economic conditions and economic views of the period. Primary sources were used as much as possible in the study. His views on issues such as money, interest, price-fixing, îne, tawarruq, division of labour, efficient market, and land leasing were discussed through his works such as Hisbe, as-Siyasat al-Şariyya and Macmû al-Fatawa. This study is descriptive however there has been an evaluation in the conclusion to connect his thoughts to modern times. Ibn Taymiyyah made serious criticisms about ine and tawarruq and stated that not only the legal dimension of the transaction but also by considering the result of those transactions, he concluded that the misconceptions arising in the interest also exist in such transactions. Ibn Taymiyyah criticized the rulers for money trading and the activities that would devalue the money in the metallic currency period and described such practices as cruelty. His approach can be interpreted such as that excessive money emission will create inflationary pressure.

Keywords: Ibn Taymiyyah, Economic History, Îne, Tawarruq, Interest

JEL Classification: B11, B31, E43

Giriş

Bu çalışma imkân ölçüsünde İbn Teymiyye hakkında yazılan birincil kaynaklara gidilerek oluşturulmuştur. Onun iktisadi görüşleri ise kendi eserlerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birincil kaynaklardan aktarımda anakronizme düşmemek ve yazarın söylemediklerini ona söyletmek gayesiyle olabildiğince yorum yapmaktan kaçınılmış, tasviri bir yöntem kullanılmaya gayret gösterilmiştir.

Bu çalışma, İbn Teymiyye ve onun iktisadi fikirleri hakkında yapılan ilk çalışma değildir. Ghazanfar'ın editörlüğünü yaptığı Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi adlı kitapta kısa bir bölüm olarak konuya yer verilmiştir. Ancak söz konusu bölüm, günümüz iktisadi meseleleriyle İbn Teymiyye'yi yan yana getirmesi noktasında eleştirilebilir.

Bu alandaki bir diğer çalışma ise Islahi tarafından yapılan İbn Teymiyye'nin Piyasa Mekanizması Kavramı (1986) olarak Türkçeye çevrilebilecek olan çalışmasıdır. Bu çalışmada içerikler doğrudan İbn Teymiyye'nin eserlerinden alınmakla birlikte özet kısımlarında ve başlıklarında bir önceki eserle benzer noktadan eleştirilmesi mümkündür.

M. Necatullah Sıddıki ise Readings in Islamic Economic Thought adlı İslam iktisadı ile ilgili dönemlendirme yaptığı makalesinde çok kısa olarak İbn Teymiyye'ye ve iktisadi fikirlerine işaret etmiştir. U. Töre Sivrioğlu tarafından Türkçe olarak yazılan İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi isimli kısa makalede de aynı şekilde kısaca İbn Teymiyye'nin iktisadi fikirleri ele alınmıştır. Her iki makalede de ana konu İbn Teymiyye'nin iktisadi fikirleri olmayıp söz konusu mesele tali bir konu olarak ele alınmıştır.

Çalışma dört ana başlık üzerinden gitmektedir. Bunlar: İbn Teymiyye'nin hayatı, genel görüşleri, yaşadığı dönemin iktisadi koşulları ve iktisadi görüşleri. Hayatının anlatıldığı bölümde onun hayatı çalışmanın ana konusu olmadığı için fazla detaya girilmemiş olup abartıdan uzak durulmuş ve hayatında dönüm noktası olarak kabul edilebilecek noktalar aktarılmakla yetinilmiştir.

Genel görüşleri kısmında İbn Teymiyye'nin daha iyi tanıtılması amacıyla onun farklı konulardaki görüşleri aktarılmıştır. Farklı konulardaki ilginç sayılabilecek görüşlerinin bir araya getirilmeye çalışılması nedeniyle kaçınılmaz olarak paragraflar arasında birtakım keskin geçişler meydana gelmiştir.

Dönemin iktisadi koşulları bölümü daha geniş tutulmuştur. Bir kimseyi tanımanın, görüşlerini anlamının en iyi yolu o kimsenin yaşadığı dönemin ve çevresel koşullarının göz önünde bulundurulması ele alınmasıyla mümkündür. Zira kişi çevresinden soyutlanamaz. Dolayısıyla bu bölümün uzun tutulması İbn Teymiyye'nin daha iyi anlaşılabilmesi için elzemdir.

İktisadi görüşleri kısmında ise şu üç kaynak esas alınmıştır: Hisbe, es- Siyasetü's Şeriyye ve Mecmû'u Fetâvâ. Bu bölümde de çalışmanın elverdiği ölçüde, önemli bulunan ve doğrudan iktisatla ilgili olan görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmanın tasviri olması ve formatı icabı yorumlardan olabildiğince kaçınılmıştır.

Bu çalışma İbn Teymiyye'nin İslam İktisadı hakkındaki fikirlerinin gün yüzüne çıkarılması ve bu bağlamda İslam İktisadı düşüncesinin geliştirilmesi noktasında söz konusu literatüre mütevazı bir katkı olarak kabul edilebilir.

1. Hayatı

661/1263'te Harran'da doğan İbn Teymiyye 1267 senesinde Dımaşk'a gitmek zorunda kalmıştır (Askalânî 1993: 144). İyi eğitilmiş bir ailede yetişen İbn Teymiyye, ailesinin Hanbeli mezhebine tâbi olması sebebiyle Hanbeli olarak yetiştirilmiştir (Hatit 2009: 19).

Moğol saldırılarından kaçarak Dımaşk'a yerleşen İbn Teymiyye'nin babası Abdulhâlim İbn Teymiyye de Hanbeli mezhebinin önde gelen âlimlerindendir. Dımaşk'a yerleşmesinden kısa süre sonra etrafında belli bir cemaat oluşan Abdulhâlim İbn Teymiyye Sükkeriye Dârulhadisine müderris olarak getirilmiştir. Aynı yerde İbn Teymiyye de babasından eğitim almıştır (Koca 1999: 391). Hanbeli mezhebine göre yetişmesine rağmen klasik nakli ilimlerle yetinmeyen İbn Teymiyye kelim ve felsefe ile de ilgilenmiştir. Ancak bu ilgi söz konusu alanlarla mücadele etmek gayesiyle olmuştur (Zehra 1988: 224).

İbn Teymiyye, babasının vefatı sonrasında 21 yaşında onun yerine Sükkeriye Dârulhadisi'ne müderris olarak getirilmiş aynı zamanda Emevi Câmii'nde de tefsir dersleri vermeye başlamıştır (Makrizi 1991: 455).

Ele geçirdiği topraklarda büyük bir yıkıma yol açan olan Moğol istilasını Bağdat'ı ele geçirip, 1300 yılında Dımaşk için de tehlike oluşturmaya başlayınca âlimlerin büyük çoğunluğu şehri terk etmiştir. Şehri terk etmeyen İbn Teymiyye ise bir grup âlim ile birlikte Moğol sultanının karşısına çıkarak onu Dımaşk'a girmemesi konusunda ikna etmiştir (İbn Kesir 1981: 6-7). 1303 yılında Memlukler ve Moğol-

lar karşı karşıya gelince İbn Teymiyye halkı cihada teşvik ederken kendisi de aktif olarak mücadeleye katılmıştır (İbn Kesir 1981: 14-16).

Şehirde asayiş sorunu ortaya çıktığı durumlarda bir grup kişiyle beraber şehri dolaşıp gerekli durumlarda müdahalelerde bulunmuştur. Toplumda ortaya çıkan bidatlerle mücadele etmiştir (Eryiğit 2018: 14). Batını Şii gruplara karşı da mücadele içinde olan İbn Teymiyye bu amaçla Memluk sultanından destek isteyip bu gruplara karşı askeri müdahaleler yapılmasını sağlamıştır (Zehra 1988: 49-50).

Akîdetü'l-Vâsitiyye adlı risalesindeki itikadi fikirlerin toplumda huzursuzluğa ve tartışmaya yol açmasıyla Dımaşk'tan Mısır'a gönderilen İbn Teymiyye orada yargılanıp hapse konulmuş ve 18 ay hapiste kalmıştır (İbn Kesir: 1994: 37-45). Mısır'da hapisten çıktıktan sonra ilmi çalışmalarına devam eden İbn Teymiyye Muhyiddin İbn Arabî gibi bazı tasavvuf ehlinin görüşlerini eleştirince tekrar hapse konulmuştur (İbn Kesir 1994: 45).

Hapisten çıkıp Dımaşk'a dönen ve orada fetva vermeye devam eden İbn Teymiyye'nin bazı fetvaları Hanbeli mezhebinin maruf fetvalarına uymayınca fetva vermesi yasaklanan İbn Teymiyye bu karara uymayınca tekrar hapse konulmuştur (İbn Kesir 1994: 87). Vefatı da 728/1328 yılında Dımaşk kale-sinde hapisteyken gerçekleşen İbn Teymiyye'nin cenazesine binlerce kişinin katıldığı rivayet edilmektedir (İbn Kesir 1994: 227).

2. Genel Görüşleri

İbn Teymiyye naslara dayanan Selef metodunun benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir. Kur'an'ı esas alan İbn Teymiyye Sahabe, Tabiin ve imamların aynı yolu izlediğini, Kur'an'a aykırı olan bir akıl yürütmenin de merdud olduğunu belirtmektedir. Kelamcıların yaptıklarını eleştiren İbn Teymiyye onların Kur'an'ın dışında bir akli alan oluşturdukları iddiasındadır. Ona göre kelamcıların oluşturdukları bu alana "usûlü'd-dîn" adını vermeleri, bu alanda peygamberden ve Kur'an'dan nakledilmeyen rivayetlerin kullanılması peygamberi dinin temelini eksik bırakmış olmakla itham etmek manasına gelir (Özervarlı 1999: 405).

İbn Teymiyye'ye göre delilin sem'i ya da akli olması arasında onun için bir fark yoktur. Bu sadece delilin nasıl elde edildiğini belirtir. Ancak şer'i delil denilirse bunun mukabili akli değil bid'i delil olur. Dolayısıyla şer'i delil; akli ya da sem'i olabilir (İbn Teymiyye 1979: 198). İbn Teymiyye şer' e muarız olan şeylerin akılla bilinebileceğini ancak şer'in esas kabul edilmesi gerektiğini belirtir (İbn Teymiyye 1979: 194).

İbn Teymiyye Kelamcıların Allah'ın varlığının ispatının zorunlu delili olarak kabul ettiği hudûs, imkân vs. gibi delilleri ne peygamberin ne de selef ulemasının getirdiğini, aksine bu delillendirmenin onlara göre haram olduğunu savunur (İbn Teymiyye 1997: 304). Aynı yaklaşımın devamı olarak kabul Kur'an'ın tefsir edilmesi noktasında ise rivayet tefsirini kabul eden İbn Teymiyye dirayet tefsirini haram olarak kabul etmektedir (Zehra 1988: 214).

İbn Teymiyye çoğunlukla Hanbeli mezhebine tabii olsa da zaman zaman Hanbeli mezhebinin ve diğer üç mezhebin görüşleri dışında icthadlarda bulunmuştur. Bu durumda o kendini belli bir mezheple

sınırlandırmayan bir müctehid ve fakih olarak kabul edilebilir (Zehra 1988: 331).

İbn Teymiyye Müslümanların Müslüman olmayanlarla olan ilişkilerinde asıl olanın barış hali olduğunu savaşın ise arızî bir durum olduğunu belirtir. Müslümanların savaşı başlatan taraf olmayacakları diğer tarafın tecavüzleri sebebiyle savaşın başlayabileceği, tek başına dini farklılığın savaş sebebi olmayacağını görüşündedir (Zehra 1988: 357).

İbn Teymiyye'nin zekâtın verilebileceği kişiler hakkındaki görüşü de ilginçtir. Şöyle ki, o zekât verilecek kimsenin Müslüman olmasının yanında günahkâr olmamasını da şart koşturmaktadır. Örneğin zekât alabilecek kadar fakir olup ancak namaz kılmayan kimseye tövbe edip, namazı eda etmedikçe zekât verilmez demektedir (Zehra 1988: 382).

Diğer mezheplerden farklı olarak kişinin usul ve furûuna, malının nisap miktarına ulaşmakla birlikte onlar için daha fazla infakta bulunamaması durumunda zekât verebileceğini, kişinin zekâtı ile usul ve furûundan kimselerin borçlarını ödeyebileceğini belirtmiştir (Zehra 1988: 384).

Ribevi malların tebedülünde emeğin değerinin dikkate alınmasını gerekli gören İbn Teymiyye diğer ulemanın aksine burada fazlalık ribasının olmayacağı görüşündedir. Bu görüşünü delillendirirken ise şöyle der: Bir kimse bir sanatkâra bana ağırlığı bir dirhem olan yüzük yap sana yüzük ağırlığına gümüş ve emeğin karşılığı olarak da bir dirhem vereceğim dese bu riba olmaz. Bu ücret, icâre akdinin ücretidir. Dolayısıyla o işlenmiş altınla işlenmemiş altının birbiriyle eşit olarak mübadele edilmemesi durumunda fazlalık faizinin cereyan etmeyeceğini söylemiştir (Zehra 1988: 389).

3. Yaşadığı Dönem ve İktisadi Durum

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem ve öncesi İslam dünyasında siyasi parçalanmışlıkların hüküm sürmekte olduğu bir dönemdir. İslam dünyası bir yandan kendi iç meseleleri ile uğraşırken bir yandan da Haçlı seferleri ve Moğol saldırılarına karşı mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu saldırılar mevcut siyasi parçalanmışlığı artırmıştır. Eyyubiler, Harezşahlar, Bahrî Memluklar birbirleriyle mücadele ederken Abbasiler 1258 de Moğollar tarafından yıkılmıştır. Bu dönemde Memluklar Haçlılara ve Moğollara karşı ciddi mücadeleler vermiştir. Moğol hükümdarı Gazan Han tarafından Suriye bu dönemde işgal edilmiştir (Aycan 1998: 81-87).

3.1. Toprak Sistemi ve Zanaat

Toprağın devlete ait olduğu ikta sistemi, Memluk devletinde uygulanmaktadır. Bu sistemde verilen ikta şahısla mukayyed olmakta, mülkiyet ve mirasa konu olmamaktadır. İkta sahibi ikta şartlarına uymada zafiyet gösterdiğinde ya da ölümü durumunda söz konusu ikta el değiştirmektedir. Yeni bir sultanın tahta oturması durumunda eski iktalar yeniden paylaşılmakta kişilerin sultana olan yakınlığına göre alacakları ikta miktarları artıp azalmaktadır. Arazilerin ıslah edilmesi ya da fetihlerle yeni araziler elde edilmesi durumunda bu araziler de ikta olarak dağıtılmaktadır (Seyithanoğlu 1988: 17).

İkta arazilerinin işlenmesi yerel çiftçiler tarafından yapılırken arazinin paylaşımında şu sıra takip edilmiştir: Arazi önce yirmi dört parçaya bölünüp bunun dört parçası sultana ayrılmış, geriye kalanın on parçası ümeraya son kalan onluk dilim de askerler arasında paylaştırılmıştır. Bu paylaşımın zamanla askerler aleyhinde olacak şekilde bozulması durumlarında yeniden paylaşımlar yapılmıştır (Ayaz 2015: 109).

Tarımdaki verimliliği artırmak gayesiyle Nil nehrinin taşma zamanlarının hesaplaması yapıp, yeni su kanallarının açılması ve bataklıkların kurutulması devlet eliyle gerçekleştirilmiştir (Ayaz 2015: 110).

Mısır'daki esas üretim buğday olup bunun ihtiyaç fazlası Suriye ve Hicaz bölgelerine aktarılmıştır. Buğdayın yanı sıra bu bölgede pamuk, şeker kamışı, keten ve çeşitli sebzeler yetiştirilirken Suriye bölgesinde zeytin, zeytinyağı ve narenciye üretimi ön plana çıkmıştır. Aynı dönemde yöneticilerin desteklemesiyle halkın istifadesine sunulan meyve sebze bahçelerinde aşılama ve ıslah çalışmaları da yapılmıştır (Ayaz 2015: 110).

Ziraat arazilerinden alınan Harac vergisi bazı bölgelerden aynı bazı bölgelerden de nakdî olarak alınmıştır. Hayvancılığın önemli bir gelir kapısı olduğu bölgede yöneticiler hayvanların ıslahı için özen göstermişlerdir. Hayvancılığın ve ziraatın önemli bir gelir kaynağı olmasına rağmen gelirin daha çok yöneticiler ve askerler arasında bölüştürülmesi neticesinde asıl üreticiye bu gelir kaynaklarından çok fazla bir şey kalmamıştır (Seyithanoğlu 1988: 32).

Memluklerin askeriyeye verdikleri önem dolaylı olarak bu alandaki zanaatın gelişmesine etki etmiştir. Mısırdaki silah çarşısının olması bunun önemli bir göstergesidir. Bu çarşıdaki fiyatlar isyan ve savaş durumlarında hızlı bir şekilde yükselmiştir. Aynı şekilde askerî saikler gemi yapımında kendini göstermiştir. Dimyat ve İskenderiye'deki tersanelerde farklı büyüklüklerde ve farklı amaçlar için gemiler inşa edilmiştir (Seyithanoğlu 1988: 33).

Dokumacılıkta da önemli bir konumda bulunan Mısır ipek, keten, pamuk ve yünlü kumaşlarının kalitesiyle öne çıkmıştır. Halkın kullandığı kumaşların yanında sultanların hediyelik olarak istediği kumaşlar da bu bölgede dokunmuştur (Seyithanoğlu 1988: 33).

Cam işçiliği ve maden işçiliği de aynı şekilde gelişmiş zanaatlardandır. Bakır, evlerde eşya olarak kullanılmasının yanında mimaride de kullanılmıştır. Demir işlemeciliği demirin dışarıdan ithal edilmesi sebebiyle diğerlerine nazaran daha az gelişmiştir. Ahşap işçiliği noktasında gelişme gösteren Mısır masa, pencere gibi ürünler ortaya çıkarmıştır. Deri işlemesi ve atlara eğer yapımında önemli bir konumda bulunan Mısır'da deriye gümüş ve altın işlemesi de yapılmıştır (Seyithanoğlu 1988: 34).

Meslek grupları kendi hallerine bırakılmamıştır. Her meslek grubu belli bir teşkilata bağlı çalışmış, teşkilatın başında bulunan reis ya da şeyh bir sorun ortaya çıkması durumunda sorunları çözmüştür (Seyithanoğlu 1988: 34).

3.2. Ticaret

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönem Memluklerin ilk dönemi olan Bahrî Memlukler dönemine rastladığı için öncelikle Bahrî Memluklerin ticari ilişkilerine göz atmak yerinde olacaktır. Moğol saldırılarına karşı etkin bir mücadele yürüten Memlukler diğer bölgelerde yaşayan Müslümanlar için de bir sığınak

konumuna gelmiştir. Bu durum sadece basit bir nüfus hareketliliği olarak kalmamış Memluk ülkesine ticaret, sanat ve eğitimde yeni bir ivme kazandıran bir hareket olmuştur (Ağır 2015: 68).

Siyasi ve sosyal alanda görülen düzenin etkisi iktisadi alanda kendisini göstermiştir. Özellikle Mısır ekonomisinin baharat ticareti üzerine yoğunlaşması, baharat ve şeker gibi ürünlerin tekel haline gelmesi ekonomik canlılık için başka bir gerekçe oluşturmuştur. Aynı zamanda Kârimî tüccarlarına devlet tarafından sağlanan güvenlik zengin bir tüccar grubunun ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır (Ağır 2015: 71).

Darphanelerin değerli metallere beslenmesi nedeniyle paranın değerinde kayıp yaşanmaması o dönemin ekonomisinde üzerinde durulması gereken ayrı bir husustur. Gana ve Takrur'dan getirilen altın ile altın ihtiyacı karşılanırken Avrupa'dan sağlanan gümüş ile gümüş kıtlığı yaşanmasının önüne geçilmiştir. Memluklerin Avrupa'dan gelen sıcak paraya ihtiyacı olduğunun farkında olan Papa, zaman zaman Memluklere ticari ambargo uygulamış olmasına rağmen baharata olan ihtiyaçları sebebiyle ambargolarını devam ettirememişlerdir (Ağır 2015: 72).

Memluklerde dış ticaretin gelişmesine etki eden diğer bir husus Moğolların doğudaki istilaları sonucu güney limanlarının öneminin artması ve bu fırsatın Memluklerce iyi değerlendirilmesidir. Yemen, Kızıldeniz ve İskenderiye bölgeleri arasında ticaret yollarının güvenliğini sağlayıp Avrupalı tüccarların güven içinde ticaret yapmalarını kolaylaştırmış olması ayrıca işaret edilmesi gereken bir noktadır (Seyithanoğlu 1988: 35).

İhracat ve ithalata konulan vergi "meks" olarak isimlendirilmiş olup verginin miktarı esnek bir şekilde düzenlenmiştir. Vergisi alınan malın üzerine bunun işareti olarak bir mühür vurulurken, malın kalitesini göstermek amacıyla ayrı bir mühür vurulmuştur. Devlet etkin bir şekilde gümrüğü denetlemiştir (Seyithanoğlu 1988: 36).

Şehir merkezlerinde urgancılar, hasırcılar, bakırcılar gibi belli ürünlerin satıldığı belli çarşılar bulunurken yabancı tüccarların konakladığı ve rahatça ticaret yapabildiği hanlar oluşturulmuştur. Bu hanlara doğudan baharat getirilirken; batıdan demir, gümüş kereste ve beyaz köle getirilmiştir (Ayaz 2015: 112).

Kadınların Memluklerde ticari faaliyet içinde bulunmaları üzerinde durulması gereken bir diğer önemli noktadır. Kadınlar ticari hayatta, ev dışında seyyar satıcılık, berberlik ve ebelik, ev içinde ise doku-macılıkla uğraşarak yer almışlardır (Ağır 2015: 202).

Memluklerde iç ticaretin diğer yerlere göre daha fazla gelişme gösterdiği iki yer Mısır ve Dımaşk olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki bölge İbn Teymiyye'nin yaşadığı yerlerdir. Bu iki merkez nüfus yoğunluğu, ulaşımın kolay sağlanması vb. sebeplerle diğer bölgeler için pazar konumunda olmuşlardır. Halep, Nablus, Baalbek gibi şehirler Dımaşk'a tahıl, pirinç, yağ, fıstık, süt gibi ürünler sağlamaktayken; Dımaşk ise Kahire'ye sabun, meyve, at, demir ve kereste gibi mallar sağlamıştır (Ağır 2015: 203).

Kahire'nin önemli bir ticari merkez olmasında Moğol saldırılarından kaçan âlimler, zengin tüccarlar ve hıfret ehli etkili olmuştur. Memluklerin ticarete verdikleri önem ticaretin önünü açan ayrı bir etkidir. Kahire'de Dımaşk ile olan ticaret için hanlar tahsis edilmiştir. Bu hanlar funduk olarak isimlendirilmiştir. Dâr et-Tuffâh'ta meyvelerin depolanması, Amber Funduğu'nda süs eşyası yapımı için ithal edilen

kehribarın depolanması, Funduk Toruntay,'da ise Dımaşk'tan ithal edilen zeytinyağının depolanması işlemleri gerçekleştirilmiştir. El-Cezire adasında her yıl Rebiülevvel ayında ticaret fuarı düzenlenmiş ve Kahire tüccarları bu fuara yoğun bir şekilde katılım göstermişlerdir (Ağır 2015: 205).

Dımaşk Kahire gibi önemli bir ticari merkez olma özelliği kazanmıştır. Bu özelliği kazanmasında Moğollardan kaçan zengin tüccarların ve zanaât ehlinin Dımaşk'ı sığınma noktası olarak görmeleri etkili olmuştur. Aynı şekilde kuzeye giden askerlerin ihtiyaçlarını giderdikleri bir ikmal noktası görevi görmesi ticari merkez olmasına katkı sağlamıştır. Dımaşk, savaş araç gereçleri yanında sultan ve emirlerin talep ettikleri lüks mallar için bir üretim merkezi konumundadır (Ağır 2015: 207).

3.3. Hazine

Devlet hazinesi gelirlerinin şer'î gelirler ve gayr-i şer'î gelirler olarak iki kısımda incelenmesi mümkündür. Şer'î gelirler harac, zekât, sugûr, el - mevârisü'ül - haşeriyye, darphane vergisi ve maden vergisi olarak sıralanabilir.

Şer'î gelirlerden olan harac, aynî olarak toprağın verimliliğine ve ürüne göre değişen oranlarda alınan bir vergi türüdür. Zekâtta Memlukler halkı istedikleri kişiye ödeme yapabilecekleri noktasında serbest bırakmışlardır. Ehl-i zimme'den alınan cizye Memluklerde azaltılmış olup kişi başına on ile yirmi beş dirhem arasında değişmiştir. Kahire dışındaki cizye gelirleri ikta sistemiyle toplanırken Kahire'de vergi memuru olarak Nâzır tarafından toplanan cizyelerin bir kısmı kadınlara ve ilimle uğraşanlara aktarılırken geri kalanı Beytü'l-Mâl'e gönderilmiştir. Deniz yoluyla Mısır'a gelen ve Müslüman olmayan tüccarlardan alınan vergiye sugûr denilmiştir. Bu vergi oranı % 20 olarak uygulanırken aşırı ihtiyaç duyulan mallarda gerektiğinde sınırlanabilmiştir (Seyithanoğlu 1988: 38). El - mevârisü'ül - haşeriyye ise mirasçısı olmadan vefat eden kişilerin mallarının hazineye aktarılması yoluyla elde edilen gelir kalemidir. Kişilerin elindeki altın, gümüş veya bakırı paraya çevirme amacıyla darphaneye getirdiklerinde o madenlerden alınan vergiye darphane vergisi denilmiştir. Mısır'da çıkarılan zümrüt, şap ve natron gibi madenlerden elde edilen vergi türüdür. Özellikle sultanların satışıyla ilgilendiği bu madenler Avrupa'ya yüksek karlarla satılmıştır. Sultanın dışında bu madenleri elinde bulunduranların malları müsadere edilmiştir (Seyithanoğlu 1988: 39).

Gayr-i Şer'î vergiler ise meks olarak isimlendirilen, sabit olmayan; kaldırılması, konulması ya da miktarının artırılması sultana göre değişen vergilerdir. Sultanın bunları azaltması ve kaldırması o sultanın adil bir sultan olarak anılması için yeterli görülmüştür. Hapishanelerden alınan vergi, kayıklardan ve deniz araçlarından alınan vergi, hububat alım satımından alınan vergi, ölenin arkasından para karşılığı ağlayan kadınlardan alınan vergiye varıncaya kadar birçok çeşidi vardır. (Seyithanoğlu 1988: 39; Ayaz 2015: 114).

Sultanın maliyesi ile devlet maliyesi birbirinden ayrılmış değildir. Toplanan vergilerle memluk satın alınması, onların yetiştirilmesi, devlet görevlilerin maaşları, su bentleri inşası ve tamiri, camii ve medrese inşası, ordunun masrafları giderilmiştir (Seyithanoğlu 1988: 39).

3.4. Para

Genel olarak Memluklerde altın, gümüş ve bakırdan imal edilen; dinar, dirhem, fels olarak isimlendirilen üç çeşit para tedavülde olmuştur. Bu paralar onu darp ettiren sultanın adıyla anılmıştır (Ayaz 2015: 115).

Memluk devletinde başlangıçta Eyyubiler tarafından darp edilen dirhemler kullanılmıştır. Bu dirhemlerden el- Fıddatu'n-Nukra diye isimlendirilenin muhteviyatında üçte iki gümüş ve üçte bir oranında bakır bulunurken Derâhimü'l-Fülüs en-Nühasiyye olarak isimlendirileni bakırdan yapılmıştır. Bakır dirhem Eyyubilerde 1233 yılındaki ekonomik kriz sonrası kullanılmaya başlanmıştır (Seyithanoğlu 1988: 40).

Memluklerde gümüş dirhemler Baybars zamanında %65-75 oranında gümüş kalan kısmı bakır olacak şekilde, üzerinde bazı yazılarla aslan ya da panter resmi olarak darp edilmiştir. Bu dirhemnin ağırlığı ise 2.975 gr olarak ayarlanmıştır (Ağır 2015: 223). Dinar diğer paraların kendisine göre belirlendiği esas para olmuştur. Ancak zaman zaman sultanların paranın ayarıyla oynamaları Memluk parasına olan güveni sarsmıştır. Aynı dönemde Venedikliler ayarı ve vezni daha iyi paralar piyasaya sürünce bu paralar daha fazla itibar görmüştür. Dirhemde standart olan üçte birlik bakır üçte ikilik gümüş oranı her zaman korunamamıştır. Ekonomik sıkıntı dönemlerinde gümüş oranı düşüp bakır oranı artmıştır. Felsler ise değeri en düşük para birimidir. Bununla sebze, meyve gibi günlük ürünler alınabilmıştır. Zaman zaman paraların ayarında fazla oynamaların olması nedeniyle para kullanımının terkedilip takas usulüne geçildiği de olmuştur (Seyithanoğlu 1988: 40).

4. İktisadi Görüşleri

İdarecilere ödenecek vergiler konusunda hassas davranan İbn Teymiyye, yönetici zalim bile olsa kişilerin vergi ödemekten kaçınmamaları gerektiğini belirtir (İbn Teymiyye 1985: 59). Ancak sözü edilen şer'i vergidir. Nitekim meks gibi gayr-i şer'i vergilerin alınmasını haram kabul eder (İbn Teymiyye 1985: 70).

Devletin gelir kaynağının üç şekilde olması gerektiğini belirten İbn Teymiyye bunların kaynağının kitap ve sünnet olduğunu belirtir. Bu üç gelir kalemi ise ganimet, sadaka ve fey'dir (İbn Teymiyye 1985: 61). Ganimetler konusunda İbn Teymiyye beşte dördünün savaşa katılanlar arasında herhangi bir statü farkı gözetilmeden dağıtılması gerektiğini savunur. Bununla birlikte savaşta dikkat çeken başarı gösterenlere ayrıca mükâfat verilebileceğini belirtir (İbn Teymiyye 1985: 63). Ganimetler hakkında yöneticilerin diledikleri şekilde hareket etmelerini uygun görmeyen İbn Teymiyye şeriat orta yolu tutmayı emrederken bunun haddi aşmak olduğunu belirtmekte ve kendi çağında yöneticilerin ganimetleri diledikleri şekilde dağıttıklarından bahsetmektedir (İbn Teymiyye 1985: 65). Fey'i Allah'ın kâfirlerden alıp savaşmadıkları halde Müslümanlara iade ettiği mal olarak tanımlayan İbn Teymiyye bunun Müslümanlar için mubah mal olmasının gerekçesini şöyle belirtir: Yüce Allah malları insana ibadette yardımcı olsun diye vermiştir. Kâfirler ibadet etmedikleri için o mallar mümin kullara aittir. Cizyeyi, Hıristiyan ülkelerden ve başkalarından yöneticiye verilen hediyeleri, zimmilerden alınan gümürük vergilerini fey' kapsamında değerlendirmiştir. Aynı şekilde mirasçısı olmayan kişinin malı, sahibi bilinmeyen malları da fey'e dâhil etmiştir (İbn Teymiyye 1985: 68-69).

Maliye yöneticilerinin hediye almasını uygun görmeyen İbn Teymiyye yöneticilerin alım-satım, kira sözleşmeleri ve ortaklıklar yapıp bu yolla elde ettikleri gelirleri hediye kapsamına dâhil eder ve sultanın bunları ellerinden alabileceğini belirtir (İbn Teymiyye 1985: 74). Haksız bir şekilde alınan verginin sahiplerine iade edilmesi gerektiğini belirten İbn Teymiyye bunun mümkün olmadığı durumlarda söz konusu varlığın Müslümanların yararına harcanması gerektiğini belirtir (İbn Teymiyye 1985: 76). Zekât ve ganimetin harcanma yerlerinin belirli olduğunu ancak bunun dışındaki gelir kalemlerinden elde edilenlerin en uygun biçimde kamu için harcanması gerektiğine işaret eder (İbn Teymiyye 1985: 78). Uygun harcama yerlerinin neler olabileceğini örnekendirirken at, silah vb. araçlarla sınır güvenliği, su yolu yapımı, köprü yapımı yanında ücret ve fiyatların istikrara kavuşturulmasında harcanabileceğini belirtir (İbn Teymiyye 1985: 79). Ücret ve fiyatlara bu şekilde müdahale etmeyi önermesi serbest piyasa koşullarına müdahale anlamına gelmekle beraber bunun tes'ir şeklinde olmaması onun fiyatlara yumuşak müdahale taraftarı olduğu anlamına gelebilir.

4.1. Arz Talep

İbn Teymiyye bazen fiyatlardaki düşüş ve yükselişin sebebinin bir zulümden kaynaklanmayabileceğini, bunun sebebinin bazen üretim azlığından ya da ürünün dışarıdan ithal edilmemesinden kaynaklanabileceğini belirtir. Bir şeye olan rağbetin arttığı, arzulanın şeyin azaldığı durumlarda fiyatların yükseleceğini belirtir. Bunun tersi durumlarda fiyatların düşeceğine değinir. Bir şeyin azalmasının ya da çoğalmasının sebebinin insanlardan kaynaklanmayabileceğini belirtir. Bir şeye olan arzuyu kalplerde Allah'ın yarattığına işaret eder (İbn Teymiyye 1997: 523). Ona göre arz ve talebi etkileyen faktörler şöyle sıralanabilir (Ghazanfar 2015: 98):

1. Ürüne olan ihtiyacın yoğunluğu ve büyüklüğü,
2. Bir malın göreceli olarak azlığı ya da bolluğu,
3. Kredi şartları,
4. Peşin yapılan ödemelerdeki indirim.

Yukarıda söylediklerine karşın eğer ortada bir zulüm sebebiyle fiyatlarda yükselme varsa, bir karaborsacılık durumu varsa yöneticinin emsal değerden insanların ihtiyaç duyduğu şeyi satmaya zorlama hakkının bulunduğunu söyler (İbn Teymiyye 1999: 21). Bu iki duruma caiz narh ve vacip narh olarak iki kısımda inceler. İnsanları birinci durumun olduğu sırada bir fiyattan satışa zorlamanın haksız bir zorlama olduğu, ikinci yani zulmün olduğu durumlarda da fiyat belirlemek ona göre vaciptir (İbn Teymiyye 1999: 23). Zulmün sadece bir şeyi satarken ortaya çıkmayacağına işaret eder. Satın alıcıların da bir fiyat üzerinde anlaşıp satıcıları düşük fiyattan satışa zorlamalarının zulüm olduğunu belirtir. Bu durumda emsal bedelden alım satımın yapılmasını gerekli görür (İbn Teymiyye 1999: 25).

Fiyatlara narh koymayı kamu yararıyla ilişkilendiren İbn Teymiyye, kişinin kendi malını istediği fiyattan satmasının onun kişisel hakkıyla ilişkili olmadığını söyler. İnsanların zorunlu ihtiyacı olan gıda, giysi gibi ürünlerde satıcıya dilediği gibi satma konusunda izin verilirse bunun zararının daha büyük olacağına işaret eder (İbn Teymiyye 1999: 48). Hz. Peygamberin narhı yasaklamasıyla ilgili hadisi yorumlarken onun özel bir durum olduğunu her zaman ve her yerde narhı yasakladığı anlamına gelmedi-

ğini belirtir. Söz konusu durumda vacip bir işten kaçınan ya da mal satmaktan kaçınıp emsal fiyattan daha yüksek bir fiyatla satış yapmak isteyeninin bulunmadığına dikkat çeker (İbn Teymiyye 1999: 42).

4.2. Hisbe

Muhtesib piyasaların denetlenmesinde görevli olan kişidir, ancak o sadece piyasa ile ilgilenmez insanların ibadetlerini yerine getirmeleri hususunda uyarılarda bulunur. En temel görevi iyiliği emretme ve kötülükten alıkoymadır. Onun görevlerini İbn Teymiyye şöyle sıralar: Namazların kılınmasını emretme, doğru sözlü olma ve emanetlerin yerine getirilmesini emretme, yalancılık, hıyanet ve buna dâhil edilebilecek ölçü ve tartıda hile, aldatma gibi olumsuzluklardan alıkoymak (İbn Teymiyye 1999: 15).

Daha genel anlamda ise muhtesibin görevleri şöyle sıralanabilir (Ghazanfar 2015: 102):

1. Zorunlu ihtiyaç mallarının piyasaya sunulması ve tedarik edilmesi,
2. İmalatın denetimi ve ürün standartlaştırılması,
3. Hizmetlerin denetimi,
4. Ölçü, tartı, ürün kalitesi gibi ticari uygulamaların denetlenmesi.

4.3. İş Bölümü

İnsanların birbirlerinin yaptıkları mesleklere ihtiyacı olduğuna değinen İbn Teymiyye, ister ithalat yoluyla isterse ülke içerisinde yetiştirilerek sağlanan gıdaya insanların nasıl ihtiyaçları varsa aynı şekilde barınmak için inşaata ihtiyaçları olduğunu belirttikten sonra, eğer toplumda bu ihtiyaç duyulan meslekleri yapan kimse bulunmazsa sultanın emsal ücretle bu işleri yaptırmasının zorunlu olduğuna dikkat çeker. İnsanların bir grubun dokumacılık, inşaatçılık ya da çiftçilik yapmasına ihtiyacı olduğu durumda o grup insanın bu işleri yapmasının üzerlerine vacip olduğunu söyler (İbn Teymiyye 1999: 23). Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde insanların meslek sahiplerine ödeyecekleri ücretlerde de narh koyulabileceğini öyle ki bunun vacip narh olacağını belirtir. Bu narha da tes'ir-fi'l âmâl olarak isimlendirir.

4.4. Toprak Kiralaması ve Etkin Piyasa

İbn Teymiyye toprağın kiraya verilmesinden çok, toprak üzerinde ortaklık yapılmasının daha hakkaniyetli ve daha adil olduğunu söyler. Eğer ortaklık yapılırsa nimet külfet dengesinin gerçekleşeceğini kiralanması durumunda ise gerçekleşmeyeceğini belirtir. Bunun gerekçesini açıklarken ise, kiracı toprak sahibine kira bedelini öder ancak ektiği topraktan ürün elde edip edememesi de mümkündür (İbn Teymiyye 1999: 30). Dolayısıyla İbn Teymiyye'nin bir tarafın üzerine risk yüklenip diğer tarafın risksiz gelir elde ettiği toprak kiralama yöntemine sıcak bakmadığı ortaya çıkmaktadır.

Etkin piyasa konusu, menkul kıymet borsalarında kullanılan bir tabir olmakla birlikte burada da kullanmasında bir beis bulunmasa gerektir. Zira İbn Teymiyye'nin dikkat çektiği husus fiyat bilgisinin

alıcı ve satıcı arasında eşit düzeyde olmamasıdır. Bununla ilgili olarak İbn Teymiyye telakki'r-rukban konusunda Şari'nin kamu yararını gözettiğini, zira mal getirenin piyasa fiyatlarından habersiz olup, getirdiği malın emsal değerini bilmemesi ve dolayısıyla aldatılmaya müsait bir konumda olmasından dolayı yasaklandığını belirtir. Etkin piyasanın olmadığı durumlarda satıcıların, müşterilerine emsal fiyattan satış yapması gerektiğine işaret eder (İbn Teymiyye 1999: 50).

4.5. Faiz

İbn Teymiyye menfaat elde edilen her borç vermeyi faiz kabul etmektedir. Bunu ise şu örnekle açıklamaktadır. Bir kimse yüz dirhem değerinde olan evini yüz elli dirheme kendisine verdiği yüz dirhemlik borç dolayısıyla alacaklı olduğu kimseye satsa bu faiz olur (İbn Teymiyye 1997: 533). Allah'ın faizi muhtaç durumda olan kimselere zararından dolayı haram kıldığını söyleyen İbn Teymiyye aynı zamanda faizli işlemlerin bâtil yolla mal elde etmeyi de içerdiğini belirtir (İbn Teymiyye 1997: 419). Faizli muamelede bulunan kimsenin muhtaç durumda olduğu için böyle bir işe yeltendiğini söyleyen İbn Teymiyye muhtaç durumda olmayan kimsenin daha fazla ödeme koşuluyla borç almayacağını belirtirken fakir kimsenin ödeyeceği fazlalığın zulüm olduğuna değinir (İbn Teymiyye 1997: 341).

İne konusuna da değinen İbn Teymiyye onun hile olup yapılan iki akdin de bâtil olduğunu söyler (İbn Teymiyye 1997: 30). Teverruk konusunda ise önce onun nasıl yapıldığını anlatıp daha sonra mekruh olduğunu söyler (İbn Teymiyye 1997: 446). Ancak şuna işaret etmek gerekir ki İbn Teymiyye'nin bahsettiği teverruk bireysel teverruktur. Hükmünü söylemeden önce kişinin bir malı faydalanma için satın alabileceği, ticaret için satın alabileceği ya da amacının nakit elde etme olabileceği şeklinde üç gerekçe belirtir.

Teverruk, ine gibi yapılan muamelelerde faizin yasaklanma sebebi olan mefsedetlerin bulunduğu, buna ziyade olarak içerisinde aldatma bulunduğu için daha fazla kerahet barındırdığını belirtir. Böyle muameleleri yapanların amaçlarının alışveriş olmayıp nakit alışverişi olduğunu, onların yolu uzatmakla birlikte faizin cereyan ettiğini dolayısıyla faiz ehlinde olduklarını söyler (İbn Teymiyye 1997: 445).

4.6. Para

Paranın muamelelerde bir ölçü aracı olduğunu belirten İbn Teymiyye diğer mallarda kendisinden faydalanma bir amaç iken paranın bir araç olduğu, dolayısıyla maddesinin, şeklinin önemli olmayıp kendisinden bekleneni yapmasının yeterli olduğunu söyler (İbn Teymiyye 1997: 201).

Yöneticin muamelelerin adil olması için, halkına zulmetmeden para darp ettirmesi gerektiğini söylerken onun para ticareti yapmaması gerektiğini belirtir. İnsanların ellerindeki metallerden para basılması durumunda bu işlemde kâr amacı güdülmemesini, metal işleme ücretinin beytü'l-mâlden karşılanması gerektiğini belirtir. Para ticaretinin toplum için bir zulüm ve onların mallarını bâtil yolla yeme manasına geldiğini söyler. Eğer ayarı düşük para basılırsa ayarı yüksek paraların ülke dışına çıkacağı ve bu itibarla da insanların mallarının zarara uğrayacağını dile getirir (İbn Teymiyye 1997: 469).

Sonuç

İbn Teymiyye inancı uğruna hayatı boyunca mücadele etmiş, bunun için yeri geldiğinde hapse girmiş, vefatı da hapisteyken gerçekleşmiş bir âlimdir. Moğol saldırıları ve haclı seferlerinin Müslüman dünyası üzerinde etkili olduğu bir dönemde yaşamış ve bizzat kendisi bu seferlere iştirak edip cihat etmiştir. Aynı zamanda ilmî faaliyetleri merkeze alan İbn Teymiyye'nin çok sayıda eseri günümüze ulaşmıştır. Onun iktisadi görüşlerini ele alan bu çalışmaya onun bu yönünü öne çıkaran birkaç örnekle son verilecektir.

Fiyatlara müdahale konusunda iki farklı tutum sergileyen İbn Teymiyye, doğal durumlardan kaynaklanan fiyat artışlarında müdahaleyi gerekli görmezken ihtikâr sebebiyle fiyat artışı olduğu durumlarda müdahaleyi zorunlu görmektedir. Doğal durumlar sebebiyle fiyat artışı olması durumunda sarf yerleri naslarla belirtilmeyen gelirlerden aktarma yapılarak piyasaya müdahaleyi öngörmektedir. Bu durumda İbn Teymiyye'nin cebrî müdahaleden çok piyasa kurallarına uygun yumuşak bir müdahaleyi tasvip ettiği ortaya çıkmaktadır.

Toprak kiralaması hususunda ortaklığı tasvip edip kirayı adil olarak görmemesi riski üstlenmeden elde edilen geliri gayri adil olarak sınıflandırmasıyla ilgilidir. Faizin tanımı hususunda ise parasal olup olmamasına bakmadan verilen borçtan elde edilen her türlü menfaati faiz olarak değerlendirmektedir. Onun zihninde faizle borçlanan kimse sadece zor durumda olduğu için borçlanır, zor durumdaki kimseyi sömürmek ise zulümdür. Günümüzdeki yatırım amaçlı faizli borç alma konusuna değinmemektedir.

İne satışı ve teverruk uygulamalarına sert eleştiriler getirdiği görülen İbn Teymiyye 'Allah'ı kandırmak' tabirini kullandığı bu mevzuda, işin sonucuna bakarak faizde ortaya çıkan olumsuz durumların bu tür işlemlerde de var olduğunu, bu işlemleri yapanların yolu uzatmakla birlikte faizden kurtulamadıklarını belirtmesi günümüzdeki faizsiz finans kurumlarının bu türden yaptıkları işlemlere ciddi bir eleştiri olarak kabul edilebilir.

Paranın değerini düşürecek müdahalelerden kaçınmak maksadıyla paranın ayarıyla oynanmasını ve yöneticilerin para ticareti yapmasını şiddetli bir şekilde eleştirmesi ve bunu halkın yaşamına etki eden bir zulüm olarak nitelemesi dikkat çekicidir. İbn Teymiyye'nin metalist para döneminde söylediği hususun günümüzde merkez bankalarının para emisyonu politikalarıyla doğrudan ilişkilendirilmesi mümkündür.

Bu çalışmada özellikle üç eseri üzerinden İbn Teymiyye'nin iktisadi görüşleri gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak dönemin iktisadi koşulları ve onun iktisadi görüşleri üzerinde durulmuştur. Şunu belirtmek gerekir ki İbn Teymiyye'nin iktisadi görüşleri bu çalışmada ele alınanlardan ibaret değildir. Bu çalışmada belli başlı fikirlerine yer verilmiştir. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda burada değinilmeyen kira, ortaklıklar vb. konuları incelenebilir. Tasviri çalışma olmasına gayret gösterilmesi ve konunun kısa tutulmaya çalışılması sebebiyle günümüze söyleyebileceği şeyler açıkça belirtilmeyip okuyucunun değerlendirmesine bırakılmıştır.

Kaynakça

- Ağır, A. M. (2015). Memluklarda ticaret. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Askalâni, İbn Hacer (1993). ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mieti's-sâmine. Beyrut: Dârü'l-Cil.
- Ayaz, F. Y. (2015). Memlükler (1250-1517). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Aycan, İ. (1998). İdeolojik tarih okumaları: Cahız, İbn Sellam el-İbadi, İbn Teymiyye, Makrizi örneği. Ankara: Ankara Okulu.
- Eryiğit, A. (2018). İbn Teymiyye'de Siyaset Nazariyesi (Doktora). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hatit, A. (2009). eş-Şeyh Takiyyüddin İbn Teymiyye : Dirase fi fikrihi ve ictihadatihi. London: The Druze Heritage Foundation.
- Kesir, İbn. (1981). el-Bidâye ve'n-nihaye. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif.
- Kesir, İbn. (1994). Büyük İslam tarihi : El Bidaye ve'n-nihaye. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Makrizi, (1991). Kitâbü'l-mukaffa'l-kebir. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.
- Seyithanoğlu, Kenan (Ed.). (1988). Doğuştan günümüze büyük İslam tarihi. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Shaikh M., Ghazanfar (Ed.). (2015). Orta Çağ İslam iktisat düşüncesi. İstanbul: Klasik.
- Teymiyye, İbn. (1985). Siyaset : Es-siyasetü's-şer'iyye. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Teymiyye, İbn. (1999). Hisbe. İstanbul: Tevhid Yayınları.
- Teymiyye, İbn. (1979). Der'ü te'âruzi'l-akl ve'n-nakl = Muvafakatu sahihi'l-menkul li-sarihi'l-ma'kul = Muvâfakatu sarîhi'l-ma'kul lis-ahîhi'l-menkul. Beyrut: Dârü'l-Künuzi'l-Edebiyye.
- Teymiyye, İbn. (1997). Mecmû'u fetâvâ. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1999). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Zehra, Muhammed Ebu. (1988). İmam İbn-i Teymiyye : Hayatı - fikirleri - eserleri çağrı ve fikhî. İstanbul: İslamoğlu Yayınları.